

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

**ПРОГРАМА
КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ
З ФІЛОСОФІЇ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
З ПІДГОТОВКИ РЕФЕРАТУ ДЛЯ АСПІРАНТІВ
З ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
(12.00.01 – 12.00.12)**

**Харків
2016**

Програма кандидатського іспиту з філософії та методичні вказівки з підготовки реферату для аспірантів з юридичних спеціальностей (12.00.01 – 12.00.12) / Уклад.: А. П. Гетьман, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов. – 2-е вид. перероб. і допов. – Х.: Нац. юрид. ун-т, 2016. – 53 с.

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол №3 від 16.03.2016 р.)*

© Гетьман А.П., Данильян О.Г., Дзьобань А.П., Максимов С.І.
© Національний юридичний університет імені Ярослава
Мудрого, 2016

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Філософські знання необхідні фахівцям будь-якого профілю. Вони є особливо важливими для представника правової професії і покликані методологічно озброїти спеціаліста, виробити в нього потребу й бажання діалектично мислити, формувати вміння вибірково ставитися до всезростаючого обсягу наукової інформації. Оволодіння філософськими поняттями пов'язано з переборюванням догматичних методів мислення, удосконаленням творчих здібностей, потрібних для становлення особи як ученого, викладача, вихователя молоді. Це зумовлено не тільки необхідністю збагачення інтелектуальної культури аспіранта, магістра, здобувача наукового ступеня, а й потребами подолання позитивістських тенденцій у правовій науці. Таким чином, філософська підготовка аспірантів та здобувачів є однією з найважливіших умов всебічного формування професійних і загальнокультурних якостей майбутнього наукового працівника й педагога в царині права.

Усвідомлення цінності духовної культури, її єдності й цілісності в результаті може бути досягнуто лише на базі багатства філософських пошуків минулого й сучасного в усьому їх різноманітті. Теоретичним же підґрунтям оволодіння філософською культурою минулого слугує вивчення багатства світової філософії. При цьому обов'язковою умовою є опрацювання першоджерел у їх цілісності. Важливо, щоб аспіранти, магістри і здобувачі засвоїли логіку не тільки певного класичного твору, а й розвитку головних філософських категорій у контексті логіки культури. Велике значення має також творчий аналіз сучасної філософської літератури з актуальних проблем, які стоять перед людством. Таке знання дозволяє краще зрозуміти місце й роль права в сучасному світі, поглянути на нього не просто як на соціальний інститут, а як на багатогранну реальність зі своїми закономірностями, побудовою й логікою розвитку, що відрізняє його від інших сфер людського буття.

Відповідно до вимог програми з філософії передбачено

такі форми роботи, як читання лекцій, самостійне ознайомлення з першоджерелами, філософською літературою, індивідуальні та групові консультації, підготовка рефератів та здача кандидатського іспиту аспірантами, магістрами і здобувачами наукового ступеня. До іспиту допускаються ті з них, які прослухали курс лекцій і одержали за реферат позитивну оцінку.

ТЕМАТИКА ЗАНЯТЬ

Розділ I. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві.
2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування.
3. Філософія Середньовіччя, її особливості.
4. Філософські ідеї у культурі Київської Русі.
5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації.
6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.).
7. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва.
8. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва.
9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку.
10. Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.
11. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки.
12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин.

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

13. Філософський зміст проблеми буття.
14. Свідомість: онтологічний статус.
15. Пізнання, проблема істини.
16. Логіка та методологія наукового пізнання.
17. Методологічна функція філософії у науковому пізнанні.
18. Основи методології наукових досліджень в правознавстві.

19. Інформаційне забезпечення підготовки та написання дисертаційної роботи.

20. Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції.

21. Основні закони діалектики. Філософські суперечки навколо законів діалектики та її принципів.

22. Категорії діалектики та їх методологічне значення для юридичної теорії і практики.

Розділ III. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

23. Філософське розуміння суспільства.

24. Людина як предмет філософського аналізу.

25. Особистість й суспільство.

26. Духовне життя суспільства і культура.

27. Сенс і спрямованість історії.

Програма кандидатського іспиту

Розділ I. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ОСНОВА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві

Світогляд і філософія. Поняття світогляду. Світогляд як духовно-практичний спосіб освоєння світу. Структура, риси, суспільно-історичний характер світогляду та його роль у житті суспільства. Класифікація світогляду. Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, наука і філософія. Філософія як теоретична основа світогляду та загальна методологія наукового пізнання.

Філософія, її предмет і структура. Концепції походження філософії. Природа філософських проблем. Специфіка філософського освоєння дійсності. Типи філософствування. Основні розділи філософії: історія філософської думки, онтологія, феноменологія, філософія розвитку, гносеологія, епістемологія, соціальна філософія, філософська антропологія, філософська аксіологія, філософія історії. Головні теми філософських думок: людина і світ, мислення й буття, духовне й тілесне. Проблема основного питання філософії.

Функції філософії: світоглядна, фундаментальна, методологічна, гносеологічна, логічна, виховна, аксіологічна, інтегративна, критична, регулятивна, прогностична.

Соціальна спрямованість філософського знання. Роль філософії у суспільному житті. Філософія, політика і сучасність. Загальноцивілізаційне й національне у філософії. Філософія і культура. Філософія і мораль. Філософія і наука. Філософія і право.

Місце філософії у самопізнанні людини. Гуманістичний зміст філософії. Людиномірна сутність філософії. Загальнолюдські цінності в філософії. Філософське обґрунтування гуманізму.

Мета вивчення філософії як навчальної дисципліни. Наукові, методологічні та методичні основи вивчення філософії. Місце й роль філософії у підготовці юристів.

2. Філософія Стародавності.

Зародження основних парадигм філософствування

Історичні передумови, час і місце виникнення філософії. Становлення філософського знання. Міфопоетичні засади філософії. Релігійні основи філософії. Парадигмальність філософського знання. Універсалізм філософії Стародавності.

Передумови філософії у Стародавній Індії. Ведична література про людину, її походження та існування. Упанішади. Людина та світ в ортодоксальній (санкья, ньяя, міманса, веданта, йога, вайшешика, міманса) і неортодоксальній (локаята, джайнізм, буддизм) течіях.

Зародження філософії у Стародавньому Китаї. Конфуцій про людину та її виховання. Даосизм про основи буття й ідеал мудреця. Особливості філософствування у Стародавньому Китаї.

Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури. Основні проблеми й ідеї філософії “досократиків” (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти). Класична давньогрецька філософія: шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа. Антропологічні мотиви метафізики Платона. Вчення Платона про ідеї. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію. Криза класичної античної філософії. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.

3. Філософія середньовіччя, її особливості

Розвиток філософської думки на Сході: Китай, Індія, арабський світ.

Виникнення середньовічної парадигми західноєвропейської філософії. Джерела та основні проблеми

середньовічної філософії, етапи її розвитку. Християнство як світоглядне підґрунтя середньовічної філософії.

Східна й західна апологетика. Проблема християнської віри (Іустин, Татіан, Тертуліан). Релігійний характер філософської думки: ідея Бога. Александрійська школа. Християнський неоплатонізм. Патристика. Іоанн Скотт Еріугена про “розділення природи”. Ансельм Кентерберійський про онтологічне доведення буття Бога. П’єр Абеляр про діалектику. Суперечки щодо природи універсалій: реалізм і номіналізм. Філософське вчення Августина Блаженного про природу та людину. Вчення Фоми Аквінського про співвідношення віри й розуму, про єдність душі й тіла, про двоїстість істини, про співвідношення релігії й науки. Дунс Скотт про свободу волі. Схоластика й екзистійно-містична лінія середньовічної філософії: рання німецька філософія (Й. Екхарт, Й. Таулер, Й. Рейсбрук), ідея кордоцентризму.

4. Філософські ідеї у культурі Київської Русі

Особливості формування світогляду Київської Русі та джерела філософської культури. Міфологічні уявлення східних слов’ян у дохристиянський, язичницький період.

Розвиток письменності й літератури, їх роль у формуванні світогляду.

Філософія в культурі Київської Русі (X – XII ст.). Вплив антично-візантійської й західноєвропейської культур на становлення культури Київської Русі. Специфіка світогляду давніх русичів, його морально-філософсько-теологічний синкретизм. Розуміння філософії як “любви до мудрості”. Проблема ставлення людини до Бога. Християнський антропоцентризм. Творчість Іларіона, Володимира Мономаха, Кирила Туровського, Даниїла Заточника.

Відображення ідей рівноправності, політичної самостійності, незалежності в народній творчості, творчості мислителів-“книжників” у період формування української нації (XIV – XV ст.).

5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації.

Характерні риси епохи Відродження. Гуманізм і проблема людської індивідуальності (Данте, Ф. Петрарка, Л. Валла, М. Монтень та ін.). Ренесансний антропоцентризм як апологія свободи. Взаємозв'язок Ренесансу та Реформації.

Натурфілософські ідеї у філософії Відродження. М. Кузанський про людину як центр космічної ієрархії буття. Гуманістичні ідеї Е. Роттердамського. Природознавчі досягнення М. Коперніка, Й. Кеплера, Парацельса. Творчість Леонардо да Вінчі. Злам середньовічного уявлення про Землю як центр універсуму і про людину як царя природи (Г. Галілей). Пантеїзм Дж. Бруно. Скептицизм М. Монтеня. Соціально-політичні теорії Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Мора, Т. Кампанелли та ін. Значення національних мов і народних традицій у становленні нового світобачення.

6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.)

Загальна характеристика епохи. Основні риси Відродження в Україні. Розвиток науки, культури та світської освіти. Поширення ідей гуманізму в Україні. Виникнення книгодруку старослов'янською мовою. Виникнення Острозької колегії. Становлення українського неоплатонізму XIV-XVI ст. Зародження професійної філософії.

Специфіка реформації в Україні. Боротьба проти догм католицизму, обґрунтування православної догматики: Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський, Ш. Шимонович. Творчість релігійних полемістів І. Вишенського, С. Зизанія, З. Копистенського, Й. Борецького, Г. Смотрицького.

7. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва.

Особливості епохи. Формування нової парадигми філософствування та її характерні риси. Наукова революція

XVII ст. та проблема методу пізнання. Механіцизм, раціоналізм та емпіризм. Натуралістична антропологія Ф. Бекона: розробка нової моделі науки, емпіричного методу і розкриття причин помилок у пізнанні. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про державу. Р. Декарт про самосвідомість як сутнісну властивість людини, про метод пізнання. Монадологія В. Лейбніца. Сенсуалізм Дж. Локка, його теорія про первинні й вторинні якості, вчення про природні права людини, суспільний договір. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії та його поняття субстанції. Філософія Г.В. Лейбніца: плюралістична монадологія та наперед установлена гармонія. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм.). Деїстична лінія французького Просвітництва (Ш. Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо). Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К.А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).

8. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва

Києво-Могилянська академія, її вплив на філософську думку українського та інших народів (Ф. Прокопович, С.Яворський, Г. Кониський, Г. Бужинський, Л. Горка та ін.). Проблеми ставлення людини до Бога, природи й духу, простору й часу, місця людини у Всесвіті. Раціоналістичний напрям філософських пошуків у Києво-Могилянській академії, їх морально-гуманістична проблематика. Поширення філософських здобутків Академії за межами України. Характер національної самосвідомості. Становлення Просвітництва на Україні, його характерні риси та етапи розвитку.

Г.С. Сковорода, його життя та філософія. Співвідношення теорії і практики. Теорія пізнання. Самопізнання. Світ, матерія, Бог. “Філософія серця”, її вплив на світову філософську думку. Філософська концепція про три світи та дві натури. “Внутрішня людина”. Концепція “сродної” праці.

9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку

Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки. Теоретична філософія І.Канта, “коперніканський переворот” у теорії пізнання. Практична філософія І.Канта: дуалізм світу людського буття – природний і моральний. Сутність категоричного імперативу. Філософія людського ”Я” Й. Г. Фіхте. Філософія тотожності Ф. В. Й. Шеллінга. Г. В. Ф. Гегель, його філософська система і метод. Гегель про закономірності та становлення сутності людини. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха. Людина як природна, чуттєво-тілесна істота. Проникнення ідей німецької класичної філософії в Україну (П. Лодій, І. Шад, Д. Велланський (Кавунник) та ін.). Вплив ідей німецької класичної філософії на європейську культуру.

10. Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.

Виникнення некласичних філософських учень: перегляд класичної моделі світорозуміння. Передумови становлення філософії марксизму, її основні ідеї. Матеріалістичне розуміння історії. Революційність практики як засобу досягнення комуністичного ідеалу. Концепція матеріалістичної діалектики, її зміст. Вплив марксистської філософії на інші філософські доктрини.

Ірраціоналістична настанова філософії життя. Проблема нерационального (воля, почуття, інтуїція, несвідоме). Людина як суб’єкт воління. Світ як воля й уявлення (А. Шопенгауер). Ідея надлюдини у філософії Ф.Ніцше. Людське життя як культурно-історичний процес (В. Дільтей).

Зародження екзистенціалізму. Екзистенціалізм С. К’єркегора. Людина як духовна істота, здатна до вибору й самовизначення. Проблема екзистенціальної істини.

Ідея несвідомого і психоаналіз З. Фрейда. Структура психіки за Фрейдом. Психоаналітична онтологія людського

буття. Феноменологія несвідомого. Психоаналіз і проблема антропосоціогенезису.

Позитивізм. Вчення про науку в філософії О. Конта. Еволюціонізм Г. Спенсера. Концепція філософії науки Е. Маха. Проблеми філософії науки у неокантіанстві (Г. Коген, П. Наторп, Е. Кассіер, В. Віндельбант, Г. Ріккерт).

Російська релігійна філософія XIX – поч. XX вв. Характерні риси. Історіософія П. Чаадаєва. Слов'янофіли та західники. Філософія всеєдності (В. Соловйов). Проблема віри і розуму (П. Флоренський, С. Булгаков, С. Франк).

11. Українська філософія XIX – XX ст. у контексті світової філософської думки

Особливості української духовності на межі XIX – XX ст. Проблеми людини й нації у творчості Кирило-Мефодіївського товариства.

“Філософія серця” П. Юркевича. Екзистенціальні мотиви у творчості П. Юркевича. Вплив “філософії серця” на формування російської та української філософії.

В. Вернадський про феномен життя, Всесвіт, людство і ноосферу. Вплив поглядів В. Вернадського на світову філософську думку.

“Філософія серця” й російськомовна школа “київського гуманізму” (Л. Шестова, М. Бердяєва, С. Франка, М. Лоського, П. Флоренського, С. Булгакова, Л. Карсавіна, В. Розанова).

Філософія І. Франка, вплив марксизму й позитивізму на її формування. Філософські погляди Л. Українки, П. Грабовського і М. Коцюбинського. Соціально-філософські ідеї М. Драгоманова, їх вплив на розвиток слов'янського менталітету. Концепція національної еліти в історіософії В. Липинського та в політології Д. Донцова. Д. Чижевський про чинники формування української духовності. Вплив Д. Чижевського на європейську духовну культуру. Ідейні взаємозв'язки з російськомовними мислителями.

Філософські погляди української діаспори щодо особливості української ментальності.

12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин

Плюралізм течій сучасної філософії. Проблема людини як один з головних напрямків їх взаємодії.

Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті. Послідовники Шелера в пошуках сутнісних рис людини (Г. Плеснер, А. Гелен). Феномен людини в християнському еволюціонізмі П. Тейяра де Шардена. Структурна антропологія К. Леві-Строса.

Сучасна марксистська філософія про людину, її сутність та буття. Марксизм і франкфуртська школа. Розвиток діалектико-матеріалістичної філософії у сучасних умовах.

Феноменологічна філософія про світ людського життя. Основи феноменології Е. Гусерля. Життєвий світ як основа суб'єктивності. Вплив феноменології на сучасну філософію.

Екзистенціалізм М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса. Головна онтологічна проблема екзистенціалізму. Людина в загальній структурі буття. Сенс існування. Трансценденція. Проблема свободи.

Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. Неотомізм, його антропоцентрична переорієнтація. Проблема співвідношення віри, знань і цінностей у житті людини. Персоналізм. Особа як унікальна суб'єктивність, шляхи її самореалізації.

Неофрейдизм. Проблема душі сучасної людини, психіка з енергетичної точки зору, структура й архетипи колективного несвідомого у філософії К. Юнга. Поняття “соціальний характер” у філософії Е. Фромма. Любов як найвища цінність.

Основні концепції філософської методології науки ХХ ст. Неопозитивістські концепції методології науки (Б. Рассел, М. Шлік, Л. Вітгенштейн, Р. Карнап, Ф. Франк). Концепція розвитку наукового знання К. Поппера. Теорія наукових революцій Т. Куна. Концепція П. Фейєрабенда. Етика та праксеологія науки. Проблема гармонії істини, добра та краси у творчості вченого. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.

Філософська герменевтика (Г.-Г. Гадамер, П. Ріквор).
Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас).
Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Деррида).

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

13. Філософський зміст проблеми буття

Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Головні онтологічні категорії (буття і ніщо, сутність і існування, єдине і множинне тощо). Типи онтології: матеріалізм, ідеалізм, монізм, дуалізм, плюралізм.

Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Речево-субстратне буття. Поняття “буття” в діалогах Платона. Трактатування буття Аристотелем. Загальне в постановці й дослідженні буття в німецькій класичній філософії. Сучасна філософська думка щодо сутності буття.

Категорія “буття”, її суть і специфіка. Співвідношення категорій: буття, суще, реальність, дійсність. Світ як сукупна реальність. Зміст світу. Структура реальності. Реальність об’єктивна і суб’єктивна. Світ речей і світ ідей. Об’єктивність ідеального. Основні форми буття. Діалектика буття.

Роль категорії “субстанція” для визначення онтологічних основ і способів буття світу. Сутність як субстанція. Субстанція і акциденції. Багатоякісність субстанції: якості первинні і вторинні. Субстанція протяжна і субстанція мисляча.

Матерія як об’єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Сучасна наука про складну систему організації матерії та її властивості. Віртуальна реальність – нова форма буття.

Матерія і рух. Становлення, зміна, розвиток. Саморозвиток і рух як результат зовнішнього впливу. Головні

форми розвитку матерії. Редукціонізм. Еволюція і революція. Соціальна криза. Катастрофа.

Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Час статичний і динамічний, циклічний і лінійний. Напрямок часу. Нескінченність часу і простору. Просторово-часовий континуум для різних форм руху матерії. Феномен соціального простору.

Поняття “світ” і “картина світу”. Буденна, світоглядна та наукова картина світу, їх відмінність та історично-мінливий характер. Сучасні наукові моделі розвитку світу.

14. Свідомість: онтологічний статус

Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Головні концепції походження свідомості. Античне, середньовічне і новоевропейське розуміння свідомості.

Генезис свідомості. Відображення як найбільш загальна властивість матерії, його природа і форма. Розвиток форм відображення. Свідомість як вища форма відображення. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.

Поняття психіки. Еволюційно-біологічні, культурно-історичні та соціальні передумови розвитку психіки. Мозок і психіка. Психофізична проблема.

Свідомість як функція мозку, як відбиття дійсності. Феноменологічна концепція свідомості (“явища”, “процеси”, “акти”, “дії”, “стан”, “функції”, “здатності”).

Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.

Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Енергетика і структура несвідомого (“Воно”, “Я”, “Над-Я” за З.Фрейдом; архетипи колективного несвідомого за Юнгом).

Деякі шляхи впливу на несвідоме (аутотренінг, медитація, молитва).

Структура свідомості. Свідомість як діяльність і сукупність знань. Когнітивно-інформаційні процеси. Види

перцептивних процесів (відчуття, сприйняття, уявлення). Мислені процеси (мовно-речові, образно-споглядальні, понятійно-логічні). Образне й понятійне мислення. Інтуїція, уявлення, творчість.

Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

Емоційно-психічний світ свідомості, структура і функції емоцій, різноманітність емоційних станів (афекти, переживання, переоцінка цінностей у ситуації стресу, фрустрації). Світ емоційного спілкування (довіра, любов, надія).

Воля як універсальний регулятор свідомої діяльності. Прийняття рішень.

Пам'ять – здібність зберегти, відтворити досвід.

Функції свідомості. Фундаментальна роль категорії “свідомість” у філософії, її методологічне значення для пізнання природи, суспільства і людської діяльності.

15. Пізнання, проблема істини

Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки. Головне питання гносеології. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Людина як суб'єкт пізнання: проблема інтерсуб'єктивності. Об'єкти матеріальні й ідеальні. Проблема обґрунтування знання. Знання і думка, віра і переконання.

Форми пізнавальної діяльності. Буденне, релігійне, художнє пізнання.

Види пізнавальної діяльності: чуттєве й раціональне, емпіричне й теоретичне, їх основні форми і способи взаємодії.

Проблема істини у філософії і науці. Діалектика абсолютної і відносної істини. Конкретність істини. Критерії істини в ціннісно-орієнтованому пізнанні. Істина і метод пізнання. Істина в судових рішеннях.

Буття як діяльність. Постановка проблеми практики в марксистській філософії, інших філософських доктринах.

Структура практики. Принцип визначальної ролі практики в пізнанні. Практика як головний критерій істини. Необхідність і свобода в практичній діяльності. Проблема вибору. Вибір і цілепокладання. Особливості практичної свідомості.

Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання. Роль суспільних інтересів і потреб у пізнанні соціального буття. Соціальне пізнання і гуманітарне пізнання. Соціальна прогностика і футурологія.

16. Логіка та методологія наукового пізнання

Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Особливості об'єктів, мови, принципів наукового пізнання (системність, достовірність, відтворюваність результатів, ефективність та ін.).

Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблема, гіпотеза, теорія, ідея тощо).

Методологія наукового пізнання. Поняття методу і методології. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження: спостереження, описання, вимірювання, експеримент, індукція, аналогія, класифікація.

Методи теоретичного дослідження: дедукція, моделювання, формалізація. Методологія розвитку теорій: від абстрактного до конкретного, єдність історичного та логічного. Сучасна методологія пізнання. Комп'ютеризація науки. Комп'ютерне моделювання й віртуальна реальність. Комп'ютеризація як основа нових інформаційних технологій, що забезпечують удосконалення форми взаємодії у науковій спільноті. Комп'ютеризація й перспективи освіти.

Соціальні функції науки (перетворення в безпосередню продуктивну силу, включення в процеси соціального розвитку, у рішення глобальних проблем сучасності).

Наука і мораль. Свобода наукового пізнання й соціальна відповідальність ученого.

17. Методологічна функція філософії у науковому пізнанні

Наука як об'єкт філософського дослідження. Типологія філософських і методологічних проблем науки. Філософські засади науки. Філософія як рефлексія над наукою. Прогностична місія філософської рефлексії. Філософія й наукова творчість. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу. Особливості творчої думки. Творча воля. Творча інтуїція. Проблема детермінантів творчості. "Трагедія" творчості. Риси творчої особистості "ідеального" вченого. Евристика наукового пошуку.

Особливості методологічного мислення сучасної науки. Зміна стилів мислення. Стиль мислення і філософія. Диференціація й інтеграція в науці. Проблема класифікації наук. Взаємодія наук як чинник їх розвитку. Методологічна єдність і багатоманітність сучасної науки. Загальне й особливе в розвитку науки. Наукові картини світу та їх значення.

Проблема аксіологічної суверенності науки. Громадянська відповідальність учених. Ідеали науковості й цільові установки в галузі фундаментальних і прикладних досліджень.

Комп'ютеризація науки. Машинне модулювання. Комп'ютеризація як основа нових інформаційних технологій, що забезпечують удосконалення форм взаємодії у науковому товаристві. Комп'ютеризація і перспективи науки.

18. Основи методології наукових досліджень в правознавстві

Становлення методології правової науки. Методологія правової науки як система принципів і способів організації, побудови та здійснення теоретико-пізнавальної діяльності у сфері дослідження правової реальності.

Основні методологічні принципи наукового пізнання права: принцип об'єктивності, принцип пізнаваності, принцип

детермінізму, принцип розвитку, принцип історизму, принцип єдності теорії та практики.

Структура методології юриспруденції. Метод у структурі правового знання. Проблеми визначення наукового методу у правознавстві. Методи дослідження права як єдність об'єктивного і суб'єктивного. Підстави й критерії класифікації методів юридичної науки. Ієрархічний зв'язок між методами і прийомами правових досліджень.

Філософія як теоретико-світоглядний фундамент і вихідна сукупність методів у правових дослідженнях. Проблема можливості й доцільності застосування загальнонаукових положень і висновків міждисциплінарних досліджень у процесі пізнання правової реальності. Критерії ефективності вибору методів дослідження правової реальності.

Особливості філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання права, їх взаємодія. Специфіка теоретичних та емпіричних методів юридичної науки. Класичні та посткласичні методи.

Розширення комплексу компонентів методології правових досліджень у сучасних умовах і проблема необхідності її логічної завершеності. Взаємодія правової науки з іншими галузями знання. Проблеми впровадження наукових знань у юридичну практику.

19. Інформаційне забезпечення підготовки та написання дисертаційної роботи

Вибір технології роботи над дисертаційним дослідженням. Загальні підходи до вибору теми дослідження. Різновиди тем. Усвідомлення сутності, новизни, актуальності, теоретичної важливості та практичної значущості теми, типові помилки такого усвідомлення.

Планування науково-дослідної роботи. Основні етапи планування. Основні етапи процесу отримання наукових результатів.

Основні методи та способи добору фактичних матеріалів і складання огляду наукової літератури. Вивчення літературних джерел.

Основні етапи перевірки відповідності матеріалів дисертаційного дослідження на відповідність встановленим вимогам.

Можливі комбінації об'єкта і предмета дослідження. Вибір мети дослідження. Оцінювання й аналіз наукових результатів.

Процес підготовки рукопису дисертаційного дослідження. Композиція дисертації. Об'єктивні вимоги до основних структурних частин дисертації.

Рубрикація тексту. Основні традиційні прийоми викладення наукових матеріалів: послідовний виклад, цілісний виклад, вибірковий виклад. Логіка підходів до роботи над остаточним варіантом тексту.

Мова і стиль тексту дисертаційного дослідження. Мовно-стилістична культура дисертації. Способи викладення наукового матеріалу. Вимоги до смислової завершеності, цілісності та зв'язності тексту. Вимоги до термінології, що вживається. Особливості наукової мови та фразеології наукового тексту. Стилістичні особливості наукового тексту. Вимоги до позначення нових понять.

Основні вимоги нормативних документів до оформлення та порядку захисту дисертаційних досліджень.

20-22. Концепції розвитку світу, людини, пізнання.

Типи діалектики, її зміст і функції

“Людина – світ” як предметне поле філософії. Принципова суперечність понять “світ у цілому” й “людина як мікрокосмос”. Суперечність й процесуальність буття світу і людини. Два способи філософського осягнення буття: метафізика й діалектика. Епістемна природа метафізики як учення про незмінні основи світу. Метафізичний спосіб мислення, його межі.

Діалектика як вчення про розвиток і метод пізнання. Історичні форми діалектики.

Поняття “категорія”, “закон”, “принцип”. Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об’єктивна і суб’єктивна діалектика.

Принципи діалектики. Принцип загального зв’язку. Поняття “відношення”, “зв’язок”, “взаємодія”. Принцип розвитку. Поняття “зміна”, “рух”, “розвиток”. Саморух і саморозвиток.

Проблема законів діалектики. Закон діалектичної суперечливості. Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні. Закон заперечення заперечення. Філософські дискусії навколо законів діалектики та їх принципів.

Категорії діалектики. Одиничне, особливе і загальне. Явище і сутність. Форма і зміст. Частина і ціле. Елемент, структура, система. Причина й наслідок. Необхідність і випадковість. Можливість і дійсність. Свобода й необхідність. Методологічне значення законів і категорій діалектики для юридичної теорії і практики.

Альтернативи діалектики. Традиційні (класичні) альтернативи діалектики: метафізика, догматизм, релятивізм, софістика і еkleктика.

Модифікація діалектики в сучасних філософських доктринах (некласичні концепції діалектики: “трагічна діалектика”, “діалектична теологія”, або “теологія кризи”, “негативна діалектика”). Синергетика.

Розділ III. СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

23. Філософське розуміння суспільства

Предмет соціальної філософії. Взаємодія соціальної філософії із суспільними і гуманітарними науками.

Філософія суспільства. Поняття “суспільство”. Основні підходи до розуміння суспільства: натуралістичні, соціопсихологічні.

Натуралізм і біхевіорізм. Евристичні можливості біологічного пояснення щодо соціальних явищ. Соціал-

дарвінізм. Натуралістичні уявлення в соціальній філософії і геополітичні доктрини. Натуралістична модель соціальної реальності й соціобіологія. Теорія соціальної дії (М. Вебер, Т. Парсонс). Теорія предметної дії (К. Маркс). Принципи наукової концепції суспільства.

Суспільство як саморозвинена система, її елементи. Суб'єкти суспільства. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Діяльність як специфічний засіб існування соціального. Поняття засвоєння і відчуження. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця.

Матеріальне й ідеальне в суспільстві. Суспільно-історична практика, суспільні потреби, інтереси й цілі.

Діяльність і комунікація. Поняття комунікації. Еволюція засобів комунікації: усна, письмова, печатна, комп'ютерна мова. Особисті, масові й спеціальні комунікації, їх роль у різні періоди життя людини і людства. Засоби масової комунікації у сучасному суспільстві. Інформаційне суспільство.

Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес. Суспільні закони, їх особливості, класифікація і механізм дії.

Суспільство як система органічно пов'язаних сфер життєдіяльності людей. Сфери суспільного життя (економічна, духовна, соціальна, політична): сутність, зміст і взаємодія.

Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Природа природна і штучна. Ідея “панування над природою” і результати її реалізації. Взаємодія суспільства і природи. Проблеми екології. Ноосфера.

Поняття екосистеми. Еволюціонізм у XX – XXI ст. Глобальні проблеми людства і перспективи техногенної цивілізації.

24. Людина як предмет філософського аналізу

Філософська антропологія у структурі знання. Антропологічна парадигма в філософії.

Людина як предмет антропології. Проблема людини в історії філософії. Історія антропологічних поглядів і вчень. Людина і Космос в античній філософії. Людина і Бог: релігійна антропология. Антропоцентризм і гуманізм епохи Відродження. Філософія розуму Нового часу. Людина-машина (Ламетрі). “Феноменологія духа” Гегеля. Метафізика волі (А. Шопенгауер). Хвороба до смерті (С. К’еркегор). Воля до влади (Ф.В. Ніцше). Теорія еволюції Ч. Дарвіна і проблема походження людини. Філософська антропология (М. Шелер, А. Гелен, Х. Плеснер). Антропологічна константа ХХ ст. (П. Тейяр де Шарден, М. Хайдеггер, К. Ясперс, Й. Хейзинга, Е. Кассіерер, Ж. Лакан, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Основні концепції походження людини (антропосоціогенез, дарвінізм, космізм, теологія).

Антропосоціогенез і його комплексний характер. Основні фактори антропосоціогенезу: праця, спілкування, мова. Генезис праці, знаряддева діяльність, виробництво. Роль мови в процесі антропосоціогенезу, у формуванні свідомості та предметно-практичній діяльності.

Філософська проблема природи й сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного. Внутрішні суперечності сутності людини. Неспроможність біологізаторської та соціологізаторської редукції у трактуванні людини.

Діалектика соціального процесу й еволюції людини. Вплив науково-технічного прогресу на умови життя людини як біологічного виду.

Тема життя і смерті у філософії. Самоцінність людського життя і право людини на гідне життя. Біологічні й соціальні межі життя. Смерть і безсмертя. Проблема евтаназії. Дискусія про “право на смерть”. Сенс життя людини й людства. Перспективи людини й людства.

25. Особистість і суспільство

Зміст значення людського виміру в соціальних процесах сучасної епохи. Зміст понять: людина, індивід, особистість.

Особистість як предмет соціального середовища та індивідуального вибору, її соціальні ролі у суспільстві. Типи особистості.

Історичні типи взаємовідносин людини й суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття. Значення потреб та інтересів особистості для її діяльності. Соціальна зумовленість потреб особистості. Роль правової держави в подоланні відчуження людини від власності і влади, демократизації і гуманізації суспільства, забезпечення свободи особи.

Діалектика історичної необхідності свободи і відповідальності особи в суспільному розвитку, їх взаємна обумовленість. Неспроможність протиставлення свободи й необхідності. Історичний детермінізм і свобода вибору в діяльності людини. Зростання свободи особи як критерій суспільного прогресу.

26. Духовне життя суспільства і культура

Духовна діяльність, її особливості. Категорія “дух”, її роль у розумінні внутрішнього світу людини. Ідеальне, його природа. Дух і душа. Феноменологія духу. Проблема походження й сутності духовного.

Основні сфери духовного життя суспільства: ідеологічне та суспільно-психологічне, наукове, художньо-естетичне, освіта й виховання. Поняття “духовне життя суспільства”. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок. Духовне виробництво, духовні потреби, суспільна свідомість.

Поняття “суспільна свідомість”. Суспільна свідомість та суспільне буття. Співвідношення духовного життя суспільства й суспільної свідомості.

Зміст і структура суспільної свідомості, її закономірності. Діалектика науково-теоретичного і буденно-психологічного рівнів свідомості. Форми суспільної свідомості. Критерії класифікації. Політична свідомість і діяльність. Правосвідомість. Мораль як регулятор життєдіяльності. Естетична свідомість та освоєння світу.

Специфіка релігійної свідомості. Екологічна свідомість. Взаємодія форм суспільної свідомості.

Суспільна й індивідуальна свідомість. Суспільна свідомість і соціальна дія. Масова свідомість.

Культура як специфічна соціальна реальність. Поняття культури, її “надприродні”, духовні аспекти. Культура як підґрунтя людського існування. Культурні модальності людського буття. Предметність і процесуальність культури. Суспільні детермінанти й можливість входження людини в культуру. Субкультура та її різновиди.

Правова культура. Маргінальна культура. Східна і західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація. Зміст і головні риси інформаційної цивілізації. Різноманітність форм цивілізації.

27. Сенс і спрямованість історії

Предмет філософії історії. Філософія історії і соціальна філософія. Історія і філософія історії.

Суб’єкт історії. Закони і рушійні сили історії, проблеми її сенсу. Еволюція історичної самосвідомості. Постання історичної самосвідомості (теогонія, космогонія). Сучасні концепції філософії історії: концепції локальних цивілізацій (М. Данилевський, О. Шпенглер, П. Сорокін), гносеологічний напрям (В. Дільтей, Г. Зіммель, Р. Коллінгвуд, Р. Арон), комунікативна концепція К. Ясперса, технократичні концепції історії.

Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії. Культурно-цивілізаційні типології суспільств (натуралістичні, географічні, формаційні та ін.).

Проблема спрямованості історичного процесу. Теорії історичного кругообігу, концепції локальних культур і цивілізацій, уявлення про лінійну спрямованість історії. Постановка питання про “кінець історії” у новітній філософії (Ф. Фукуяма). Теорії цивілізаційного фіналізму, циклізму і катастрофізму.

Людина як суб’єкт історичного процесу. Об’єктивне і

суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихійне і свідоме в історії.

Смисл історії і ідея історичного прогресу (І.Валлерстайн). Суспільні ідеали і прогрес. Майбутнє людства як предмет дослідження і прогнозування Історичні типи суспільного прогресу. Критерії прогресу.

Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

Глобалістичні та антиглобалістичні тенденції сучасної цивілізації.

Підручники, навчально-методичні посібники та довідкові видання

Антология мировой философии : Сб. филос. текстов : В 4-х т. / Под ред. В. В. Соколова, В. Ф. Асмуса и др. – М. : Мысль, 1971. – 1972.

Волчек Е. З. Философия : учеб. пособие с хрестоматийными извлечениями / Волчек Е. З. – Минск : Интерпрессервис; Эксперспектива, 2003. – 544 с.

Горський В. С. Історія української філософії : курс лекцій / Горський В. С. – К. : Наук. думка, 1997. – 25 с.

История философии Украины : хрестоматія : учеб. пособие для студ. вузов. – К. : Лыбидь, 1993. – 553 с.

История философии : учебн. пособие для студ. вузов / Скирбек К. Г., Гилье Н. [под ред. С. Б. Крымского] / пер. с англ. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 800 с.

История философии : энциклопедия. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – 1376 с.

Каратини Р. Введение в философию / Каратини Р. – М. : Эксмо, 2003. – 736 с.

Новейший энциклопедический словарь : 2-е изд., перераб. и доп. – Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с.

Петрушенко В. Л. Філософія : курс лекцій. Навч. посіб. /

Петрушенко В. Л. – 2-е вид., виправл. і доповн. – К. : Каравела, 2002. – 544 с.

Развитие философской мысли в Украине : учеб. пособие : курс лекций. – К. : Випол, 1994. – 272 с.

Современная западная философия : словарь / сост. : Малахов В. С., Филатов В. П. – М. : Политиздат, 1991. – 404 с.

Соціальна філософія : підруч. для вищ. шк. – Х. : Прапор, 2007. – 688 с.

Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию / Мамардашвили М. К. – М. : Прогрес, 1990. – 415 с.

Мир философии : кн. для чтения : в 2-х ч. / под. ред. П. С. Гусевича, В. И. Столярова. – М. : Политиздат, 1991. – 623 с.

Рижак Л. Філософія як рефлексія духу : хрестоматія / Людмила Рижак. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 538 с.

Философия : учеб. / Данильян О. Г., Тараненко В. М. – Харьков : Право, 2012. – 496 с.

Філософія : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченка та ін. – К. : Вікар, 1997. – 578 с.

Філософія : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. – Х. : Право, 213. – 432 с.

Философский энциклопедический словарь. – М., 1997. – 815 с.

Список основних літературних першоджерел

Аристотель. Политика / Аристотель // Соч. : в 4-х т. – Т. 4. – М. : Мысль, 1983. – С. 375–644.

Бергсон А. Творческая эволюция: материя и память / Анри Бергсон [пер. с фр.]. – Минск : Харвест, 1999. – 1407 с.

Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр ; пер. и вступ. ст. С. Н. Зенкин. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.

Бэкон Ф. Новый Органон / Бэкон Ф. // Соч. : в 2-х т. – Т. 2. – М. : Мысль, 1972. – 486 с.

Валлерстайн И. Миросистемный анализ: введение / Иммануил Валлерстайн [пер. с англ. Н. Тюкиной]. – М. : Территория будущего, 2006. – 246 с.

Вебер М. Избранные произведения / Вебер М. – М. : Прогресс, 1990. – 805 с.

Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель // Энциклопедия философских наук : в 3-х т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1974. – 417 с.

Гольбах П. Система природы, или о законах мира физического и мира духовного / Гольбах П. // Избр. филос. произв. : в 2-х т. – Т. 1. – М. : СОЦЭКГИЗ, 1963. – 563 с.

Декарт Р. Рассуждение о методе / Декарт Р. // Избранные произведения : в 2-х т. – М., 1989. – 656 с.

Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез [пер. с фр.]. – М. : Academia, 1995. – 298 с.

Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Дюркгейм Э. – М. : Наука, 1991. – 572 с.

Кант И. Критика чистого разума / Кант И. // Соч. : в 6-ти т. – Т. 3. – М. : Мысль, 1964. – 799 с.

Кант И. Критика практического разума / Кант И. // Соч. : Т. 4, ч. 1. – М. : Мысль, 1964. – 544 с.

Камю А. Бунтующий человек / Камю А. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.

Леви-Строс К. Структурная антропология / Клод Леви-Строс [пер. с фр. В. В. Иванова]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 510 с.

Лейбниц Г. В. Монадология / Лейбниц Г. В. // Соч. : В 4-х т., т. 1. – М. : Мысль, 1982. – 636 с.

Маркс К. Экономічно-філософські рукописи 1844 р. / Маркс К. // Твори. Т.3. – М., 1955. – 544 с.

Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ницше Ф. / пер. Ю. М. Антоновского. – М. : МГУ, 1990. – 300 с.

Печчеи А. Человеческие качества / Печчеи А. / общ. ред. Д. М. Гвишиани. – М. : Прогресс, 1980. – 302 с.

Платон. Диалоги / Платон [пер. с древнегреч. В. Н. Карпова]. – СПб. : Азбука, 2000. – 445 с.

Плеханов Г. В. К вопросу о роли личности в истории /

Плеханов Г. В. // Избр. филос. произв. : в 5-ти т. – Т. 1. – М. : Госполитиздат, 1956. – 847 с.

Поппер К. Р. Открытое общество и его враги / Поппер К. Р. – М. : Феникс, 1992. – 448 с.

Рассел Б. Человеческое Познание / Рассел Б. – К. : Ника-Центр, Вист-С, 1997. – 543 с.

Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Сартр Ж.-П. // Сумерки богов. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1989. – 394 с.

Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Сорокин П. / под ред. Т. И. Ойзермана, П. П. Гайденко и др. – М. : Политиздат, 1992. – 544 с.

Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер Тейяр де Шарден. – М. : Наука, 1987. – 240 с.

Тойнби А. Дж. Постижение истории / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1995. – 736 с.

Фейербах Л. Сущность христианства / Фейербах Л. // Избр. филос. произв. : в 2-х т. – Т. 2. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1955. – 942 с.

Фрейд З. Будущее одной иллюзии / Фрейд З. // Сумерки богов. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1989. – 394 с.

Фрейд З. Психология бессознательного / Фрейд З. ; под ред. М. Г. Ярошевского. – М. : Просвещение, 1989. – 440 с.

Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге / Хайдеггер М. ; под ред. А. Л. Доброхотова. – М. : Высш. шк., 1991. – 192 с.

Шпенглер О. Закат Европы. Гештальт и действительность: очерки морфологии мировой истории / Шпенглер Освальд [пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна]. – М. : Эксмо, 2006. – 797 с.

Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. В связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана / Энгельс Ф. – М. : Политиздат, 1985. – 238 с.

Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец классической немецкой философии / Энгельс Ф. – М. : Изд-во полит. лит., 1989. – 127 с.

Юнг К. Г. Архетип и символ : перевод / Карл Густав Юнг; [предисл. А. М. Руткевича; примеч. В. М. Бакусева и др.]. – М. : Ренессанс, 1991. – 297 с.

Ясперс К. Смысл и назначение истории / Ясперс К. [пер. с нем.]. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.

ДОДАТКОВА ПРОГРАМА кандидатського іспиту з філософії для аспірантів

Поряд із такими загальними розділами філософії, як історія філософії, онтологія, гносеологія, соціальна філософія існують філософські науки “середнього рівня”, у межах яких той чи інший фрагмент реальності, що, звичайно, є об’єктом нефілософських теорій, розглядається під філософським кутом, тобто з позиції загального. До цих наук разом із філософією політики, релігії, мови, науки належить і філософія права.

Виконуючи світоглядну й методологічну функції, філософія права впливає на формування широкого правового світогляду і сприяє поглибленню юридичних досліджень. Її вивчення є необхідною умовою підготовки висококваліфікованих, творчо мислячих філософів-юристів. Тому програма кандидатського іспиту з філософії доповнюється питаннями з філософії права.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ I. ЗМІСТ І ПРИЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА, ЇЇ ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

1. Предмет і завдання філософії права.
2. Методологія філософії права.
3. Історичні типи філософії права.
4. Вітчизняна філософсько-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витоки, ідеї.

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

5. Правова онтологія: природа і структура права.
6. Правова антропологія: гуманістична природа права.
7. Правова аксіологія: ціннісні основи права.
8. Предмет і проблеми правової епістемології
9. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

КОМЕНТАР

Розділ I. ЗМІСТ І ПРИЗНАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА, ЇЇ ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК

Тема 1. Предмет і завдання філософії права

Дискусія про предмет філософії права. Необхідність філософського осмислення права. Сутність та особливості філософського підходу до права. Філософське осмислення й наукове пізнання права: відмінності предмета й методу. Філософсько-правова рефлексія.

Філософія права в системі соціально-гуманітарного знання. Проблема дисциплінарного статусу філософії права. Філософія і філософія права. Філософія права, загальна теорія права, соціологія права. Історія філософії права й історія вчень про державу і право. Філософія права й галузеві юридичні дисципліни.

Головні питання і завдання філософії права. Основні розділи. Світоглядна й методологічна функції філософії права. Значення філософії права для формування світогляду юристів.

Тема 2. Методологія права

Методологія права та її рівні: юридичний, загальнонауковий, філософський. Особливості пізнавальних процесів у праві. Філософія права як методологія правопізнання. Пізнавальна установка (емпіризм, раціоналізм, інтуїтивізм) і типи правопізнання. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії. Правовий позитивізм як спосіб філософського осмислення права: філософські витоки, форми, переваги й недоліки. Природно-правове мислення: гуманістичний смисл, особливості, типи, переваги, недоліки, сучасний стан.

Основні парадигми праворозуміння й обґрунтування права: об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність. Витоки, сенс, форми, позитивні й негативні риси парадигм.

Тема 3. Історичні типи філософії права

Об'єктивність як парадигма античної й середньовічної філософії права. Виникнення античної філософії права. У пошуках начал справедливості: діке і номос. Космоцентричне обґрунтування права. Визначення природних основ права й закону софістами і Сократом. Погляди Платона на справедливість і право. Учення Аристотеля про право й закон. Тема найкращого державного устрою у філософії Платона й Аристотеля. Філософсько-правові погляди Епікура, стоїків, Цицерона. Криза грецької морально-правової свідомості. Особливості філософії права Стародавнього Риму.

Філософія права Середньовіччя. Метафізичні передумови християнської правосвідомості. Августин Аврелій. Учення про закон і право Фоми Аквінського. Реалізм і номіналізм у праворозумінні Середньовіччя.

Філософсько-правова думка епохи Відродження й

епохи Реформації. Н. Макіавеллі. Особливості праворозуміння Ж. Бодена. М. Лютер: релігійно-моральне обґрунтування прав людини.

Суб'єктивність як парадигма класичної філософії права. Філософсько-правові погляди мислителів Нового часу. Становлення юридичного світогляду: теорії природного права й суспільного договору. Теорія природного права Г. Гроція. Філософсько-правові ідеї Т. Гоббса, Дж. Локка, Б. Спінози, Г. Лейбніца.

Філософсько-правові концепції західноєвропейського просвітництва. “Про дух законів” Ш.Л. Монтеск’є. “Про суспільний договір” Ж.-Ж. Руссо. Філософсько-правові ідеї К.-А. Гельвеція.

Філософсько-правові вчення в Західній Європі кінця XVIII – середини XIX ст. І. Кант: категоричний імператив і моральне обґрунтування права. Філософсько-правові погляди Й.-Г. Фіхте. “Філософія права” Г.В.Ф. Гегеля. Історична школа права. Правова концепція К. Маркса і Ф. Енгельса. Філософсько-правове вчення І. Бенґама. Теорія наказів Дж. Остіна.

Інтерсуб'єктивність як парадигма філософії права XX ст. Неокантіанська й неогегельянська філософія права. Сучасний позитивізм: чиста теорія права Г. Кельзена, аналітична юриспруденція Х. Харта. Сучасні концепції природного права: філософські витoki, позитивні й негативні риси, основні форми, світоглядно-методологічний потенціал. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рикьор) Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апель, Ю. Габермас).

Тема 4. Вітчизняна філософсько-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витoki, ідеї

Український національний характер і національна ідея, їх особливості та значення для формування права. Зародження

філософсько-правової думки в Україні: “Руська Правда”, “Слово про Закон і Благодать” Іларіона, природно-правові ідеї у Конституції Пилипа Орлика. Ідеї Просвітництва у творчості І. Вишенського, Т. Прокоповича, Я. Козельського, С. Десницького, П. Лодія, І. Б. Шада.

Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич) та національної ідеї (М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко) у “філософії серця”. Проблема співвідношення особистості, нації і держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Академічна філософія права кінця ХІХ – початку ХХ ст. (К. Неволін, П. Редкін, К. Ярош, А. Фатєєв, Є. Трубецькой, Є. Спекторський). Б. Кістяківський як методолог права й автор соціокультурної філософсько-правової концепції.

Основні ідеї видатних російських філософів права (Б. Чичерина, В. Соловйова, П. Новгородцева, Л. Петражицького, М. Алексєєва, М. Бердяєва, І. Ільїна, С. Франка) та їх вплив на збагачення світоглядно-методологічного потенціалу української філософсько-правової думки.

Філософсько-правова думка за радянських часів. Наукові дослідження сучасних українських філософів права. Українська філософія права в контексті європейського права.

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Тема 5. Правова онтологія: природа і структура права

Онтологічні основи права. Поняття правової реальності. Право як особлива реальність. Нормативна природа права. Співвідношення належного й суцього у праві. Право і життя.

Багатогранність феномена права. Онтологічна структура права: природне і позитивне право, їх смисл і співвідношення. Сутність та існування права. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві.

Форми буття права: ідея права, закон, правове життя та їх динаміка. Абстрактне й конкретне у праві. Дискусія про

співвідношення права й закону. Умови здійснення права. Смысл і мета (функції) права.

Тема 6. Правова антропологія: гуманістична природа права

Поняття і проблеми правової антропології. Образ людини у праві. Типи правової антропології. Поняття “правова людина”. Право як спосіб людського співіснування. Антропологічні основи права. Здібність до визнання. Конфліктно-коопераційна природа людини як основа антропологічного обґрунтування права.

Права людини як вираз особистісної цінності права. Статус інституту прав людини в сучасному суспільстві. Філософське обґрунтування прав людини. Право на гідне існування. Проблема універсальності прав людини. Позитивація основних прав людини. Права громадян України.

Особистість і право. Автономія особистості. Моральна, утилітарна та громадська автономія. Особистість як суб’єкт права. Гуманістична природа права. Смысл морального і правового гуманізму. Тенденція гуманізації права.

Тема 7. Правова аксіологія: ціннісні основи права

Правова аксіологія як наука про цінності права. Цінність як визначальна характеристика людського буття. Спосіб буття цінностей. Цінність, чеснота, благо. Цінність і оцінка. Вищі цінності: Добро, Краса, Істина, Справедливість.

Правові цінності: свобода, рівність, справедливість, гідність людини. Відносна й абсолютна цінність права. Права людини як абсолютна цінність. Правовий ідеал.

Свобода як визначальна характеристика людського буття й вища цінність. Ідея права як ідея свободи. Негативна й позитивна свобода. Умови можливості свободи. Свобода і порядок. Правова свобода. Свобода волі. Свобода і відповідальність. Позитивна й негативна відповідальність.

Свобода і рівність. Рівновага і рівність у правах. Право

як формальна рівність. Соціальна рівність.

Справедливість як головна правова цінність і провідне поняття сучасної філософії права. Критерії справедливості і право. Формальна і змістовна справедливість. Порівняльна і розподільча справедливість. Основні ідеї теорії справедливості Дж. Роулза. Почуття справедливості.

Універсальне й культурно-особливе в ціннісному змісті права. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду. Правосвідомість і право. Форми й рівні правосвідомості. Універсальне в правосвідомості. Аксиоми правосвідомості. Культурно-специфічне в правосвідомості. Правовий менталітет. Особливості українського правового менталітету. Деформації правового менталітету.

Право й мораль. Етичні основи права. Єдність, протилежність і взаємодоповнюваність права й моралі. Філософсько-етичний зміст принципу толерантності. Релігійні витоки ідеї права.

Тема 8. Предмет і проблеми правової епістемології

Об'єкт і суб'єкт правового пізнання. Особливості правового пізнання. Пізнавальна установка (когнітивізм та нонкогнітивізм). Проблема об'єктивності права. Типи правової епістемології (емпіризм, раціоналізм, інтуїтивізм). Етапи і рівні пізнання у праві. Особливості правового мислення. Практичний розум. Правова аргументація. Методологічні проблеми правової науки.

Розуміння у здійсненні права. Правова епістемологія та правова герменевтика: відмінність наукового пізнання і герменевтичного розуміння. Правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики. Вирішення справи, прояснення ситуації та розуміння як типи осмислення правової ситуації. Суб'єкт розуміння як джерело правових смислів. Правова реальність як об'єкт розуміння. Предмет розуміння (правова ситуація, правова традиція, особистість розуміючого). Герменевтичні методи «пошуку» права.

Інтерпретація правових текстів. Мова як простір розуміння. Мета і результат герменевтичного розуміння. Сучасні концепції істини в праві. Істина, справедливість і примирення.

Тема 9. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

Людина і політико-правові інститути. Співвідношення права і влади. Поняття, види та принципи легітимації. “Суспільний договір” як модель легітимації. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування у перехідних суспільствах. Правова реформа. Поняття та структура правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти. Перспективи формування правового суспільства в Україні. Філософські проблеми окремих галузей права. Глобалізація та її вплив на право.

**Підручники, навчально-методичні посібники
та довідкові видання**

Алексеев С.С. Философия права / С.С. Алексеев. – М.: Норма, 1997. – 336 с.

Бандура О.О. Правознавство у системі наукового знання. Аксиологічно-гносеологічний підхід / О.О. Бандура. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 272 с

Бачинин В.А. Философия права и преступления / В.А. Бачинин. –Х.: Фолио, 1999. – 607 с.

Бачинин В.А. Філософія права: Підруч. для юрид. спец. вищ. навч. закладів / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. – К.: Ін Юр”, 2003. – 472 с.

Бачинин В.А., Чефранов В.А. История философии права. Курс лекцій / В.А. Бачинин., В.А. Чефранов. – Х.: Право, 1998. – 320 с.

Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія: Підруч. / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 487 с.

Гюффе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / О. Гюффе. – К.: Альтерпресс, 2003. – 264 с.

Иконникова Г. И., Ляшенко В. П. Философия права : ученик / Г. И. Иконникова, В. П. Ляшенко. – М.: Гардарики, 2007. – 303 с.

Жоль К.К. Философия и социология права / К.К. Жоль. – К.: Юринком Интер, 2000. – 480 с.

Керимов Д.А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права / Д.А. Керимов. – М.: Аванта+, 2000. – 560 с.

Костицький М.В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції / М. В. Костицький. – Чернівці: Рута, 2009. – 580 с.

Кузнецов В. Філософія права. Історія та сучасність: Навч. посіб. / В. Кузнецов. – К.: “Стілос”; “Фоліант”, 2003. – 382 с.

Литвинов О. М. Філософія права Павла Новгородцева: суспільний ідеал - право - держава / О. М. Литвинов. – Луганськ: ЛДУВС, 2009. – 398 с.

Литвинов О. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення. – Луганськ: Янтар, 2014. – 800 с.

Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с.

Максимов С.И. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003 – 2011) / С.И. Максимов. – 2-ге вид., допов. – Х.: Право, 2012. – 432 с.

Малахов В.П. Философия права: Учеб. пособие / В.П. Малахов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 448 с.

Мальков Б.Н. Философия права / Б.Н. Мальков. – М.: РАП, 2006. – 354 с.

Нерсесянц В.С. Философия права: Учеб. для вузов / В.С. Нерсесянц. – М.: ИНФРА-М., 1997. – 652 с.

Поляков А.В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций. 2-е изд., доп. / А. В. Поляков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 845 с.

Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін. – Х.: Право, 2009. – 352 с.

Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / Відп. ред. В.С. Бігун. – К., 2009. – 316 с.

Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз / За заг. ред. М.І. Панова, О.Г. Данильяна. – Х., 2004. – 360 с.

Проблеми філософії права. Міжнародний часопис. – К.; Чернівці: Рута. – Т. I. – 2003. – 228 с.; Т. II. – 2004. – 240 с.; Т. III. – №1-2. – 2005. – 480 с.; Т. IV-V. – 2006-2007. – 288 с.; Т. VI-VII. – 2008-2009. – 284 с.; Т. VIII-IX. – 2010-2011. – 496 с.

Синха С.П. Юриспруденция. Философия права: Краткий курс: Пер. с англ. / С.П. Синха. – М.: Академия, 1996. – 304 с.

Скирбек К.Г., Гилье Н. История философии: Учеб.

пособие: Пер. с англ. / К.Г. Скирбек., Н. Гилье. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 799 с.

Соловьев Э. Ю. Категорический императив нравственности и права / Э. Ю. Соловьев. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – 416 с.

Філософія права: Навч. посіб. / За ред. М.В. Костицкого, Б.М. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 330 с.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. О.Г. Данильяна. – Х.: Право, 2009. – 208 с.

Філософія права: проблеми та підходи / за заг. ред. П.М. Рабіновича. – Л.: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2005. – 290 с.

Философия права: учебник / О.Г. Данильян, Л.Д. Байрачная, С.И. Максимов и др.; под ред. О.Г. Данильяна. – Х.: Прапор, 2005. – 384 с.

Філософія права і загальна теорія права: науковий журнал. – К., 2012. – № 1. – 302 с.; 2012. – № 2. – 404 с.; 2013. – № 1. – 412 с.; 2013. – № 2. – 404 с.; 2014. – № 1-2. – 556 с.; 2015. – № 1-2. – 514 с.

Циппеліус Р. Філософія права: Пер. з нім. / Р. Циппеліус. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

Четвернин В.А. Современные концепции естественного права / В.А. Четвернин. – М.: Наука, 1988. – 143 с.

Шкода В.В. Вступ до правової філософії / В.В. Шкода. – Х.: Фолио, 1997. – 223 с.

Список основных літературних першоджерел

Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н.Н. Алексеев. – СПб: Лань, 1999. – 256 с.

Гегель Г.В.Ф. Философия права: Пер. с нем. / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

Гоббс Т. Левиафан / Т. Гоббс // Соч.: В 2-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1991. – 678 с.

Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Р. Дворкін. – К.: Основи, 2000. – 519 с.

- Драгоманов М. П. Вибране / М. П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – 685 с.
- Ильин И.А. О сущности правосознания / И.А. Ильин // Соч.: В 2 т. – Т. 1. – М.: Медиум, 1993. – С. 73-300.
- Кант И. Метафизические начала учения о праве / И. Кант // Соч.: Т.4, ч.2. – М.: Мысль, 1964. – 544 с.
- Кистяковский Б.А. Социальные науки и право / Б. А. Кистяковский. – М.: Изд-во М. и Ф. Сабашниковых, 1916. – 704 с.
- Кістяківський Б. Вибране / Б. Кістяківський. – К.: Абрис, 1996. – 512 с.
- Кистяковский Б. А. В защиту права / Б. А. Кистяковский // Вехи. Из глубины. – М.: Правда, 1991. – 607 с.
- Локк Дж. Опыт о человеческом разумении / Дж. Локк // Избр. филос. произв.: В 3-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1985. – 621 с.
- Локк Дж. Два трактата о правлении. Книга вторая / Дж. Локк // В 3-х т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
- Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М.: Планета, 1990. – 79 с.
- Новгородцев П.И. Сочинения / П. И. Новгородцев. – М.: Раритет, 1995. – 448 с.
- Платон. Государство / Платон // Соч.: В 3-х т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1994. – 536 с.
- Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К.: Дух і літера, 2002. – 218 с.
- Роулз Дж. Теория справедливости / Дж. Роулз. Новосибирск, 1995.
- Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре / Ж.-Ж. Руссо // Антология мировой философии: В 4-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1972. – 698 с.
- Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия / В. С. Соловьев // Соч.: В 2-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1990. – 892 с.
- Соловьев Э.Ю. Прошлое толкует нас: Очерки по истории философии и культуры / Э. Соловьев. – М.: Политиздат, 1991. – 432 с.
- Спиноза Б. Этика / Б. Спиноза // Избр. произв.: В 2-х т. –

Т.2. – М.: Госполитиздат, 1957. – 718 с.

Франк С.Л. Духовные основы общества / С. Л. Франк. – М.: Республика, 1992. – 511 с.

Философия права. Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений / Под ред. Н.И. Панова. – Состав.: Панов Н.И., Бачинин В.А., Святоцкий А.Д. – К.: Ин Юре, 2002. – 692 с.

Фуллер Л.Л. Мораль права / Л. Л. Фуллер. – К.: Сфера, 1999. – 232 с.

Харт Х.Л.А. Концепция права: Пер. з англ. / Х.Л.А. Харт. – К.: Сфера, 1998. – 231 с.

Хеффе О. Политика, право, справедливость. Основоположения критической философии права: Пер. с нем. / О. Хеффе. – М.: Мысль, 1994. – 682 с.

Юркевич Памфіл. З рукописної спадщини. / Памфіл Юркевич. – К.: КМ Academia, 1999. – 308 с.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ З ФІЛОСОФІЇ

1. Світогляд, його структура, риси, суспільно-історичний характер і роль у житті суспільства.
2. Історичні типи світогляду, їх сутність, особливості, функції.
3. Предмет і метод філософії та основні питання філософствування.
4. Філософія в системі культури, її значення для діяльності юриста. Функції філософії.
5. Давньокитайська і давньоіндійська філософія: основні особливості та напрямки.
6. Антична філософія, її особливості, періодизація та значення для формування європейської культури.
7. Основні проблеми й ідеї філософії “досократиків” (мілетська школа, Геракліт, Парменід, піфагорійці, елеати, атомісти).
8. Шлях до людини – філософські вчення софістів і Сократа.
9. Філософія Платона. Вчення Платона про ідеї.
10. Філософія Аристотеля: основні ідеї та їх вплив на світову філософію.
11. Філософія еллінізму: кініки, скептики, епікуреїзм, стоїцизм і неоплатонізм.
12. Основні проблеми середньовічної християнської філософії та основні етапи її розвитку. Суперечки про природу універсальї: реалізм і номіналізм.
13. Філософське вчення Августина Блаженного.
14. Філософське вчення Фоми Аквінського.
15. Філософія епохи Відродження. Формування нового світогляду, гуманізм і проблема людської індивідуальності та свободи.
16. Особливості й характерні риси філософії Нового часу. Сенс суперечки між раціоналізмом та емпіризмом.
17. Проблема методу пізнання у Ф. Бекона. Теорія “ідолів” Ф. Бекона та його думки про шляхи відродження науки.

18. Філософські погляди Р. Декарта. Раціоналізм Декарта, його послідовники.
19. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса, його вчення про людину, державу, право і суспільство.
20. Сенсуалізм Дж. Локка. Теорія про первинні та вторинні якості. Вчення про природні права людини та суспільний договір.
21. Б. Спіноза: досвід побудови моністичної філософії. Поняття субстанції у філософії Спінози.
22. Філософія Г.В. Лейбніца: плюралістична монадологія та передумовлена гармонія.
23. Суб'єктивно-ідеалістичні теорії XVIII ст. (Дж. Берклі, Д. Юм.).
24. Французьке Просвітництво. Французькі матеріалісти XVIII ст., їх вчення про матерію, пізнання, людину і суспільство (К.А. Гельвецій, П. Гольбах, Ж. Ламетрі, Д. Дідро).
25. Особливості та характерні риси німецької класичної філософії, її місце в історії філософської думки.
26. Теоретична філософія І. Канта, “коперніканський переворот” у теорії пізнання.
27. Практична філософія І. Канта: природний і моральний дуалізм світу людського буття. Сутність категоричного імперативу.
28. Філософія Г. Гегеля, його філософська система.
29. Діалектика Гегеля.
30. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.
31. Філософія марксизму: передумови, основні ідеї та їх вплив на світову філософію й соціальну практику.
32. Основні напрямки та характерні риси світової філософії XIX-XX ст.
33. “Філософія життя” та її різновиди (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон).
34. Психоаналіз З. Фрейда і неофрейдизм.
35. Основи феноменології Е. Гуссерля, її вплив на сучасну філософію.
36. Російська філософія XIX-XX ст. Особливості виникнення й етапи її розвитку.

37. Філософський позитивізм і неопозитивізм: основні ідеї, напрямки та представники.
38. Філософія постпозитивізму та аналітична філософія.
39. Екзистенційна філософія, її різновиди та загальна характеристика.
40. Французький екзистенціалізм (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, А. Камю).
41. Німецький екзистенціалізм (М. Хайдегер, К. Ясперс).
42. Антропологічна філософія. М. Шелер про природу людини та її місце у Всесвіті.
43. Філософська герменевтика. Проблема інтерпретації та розуміння тексту.
44. Комунікативна філософія (К.-О. Апель, Ю. Габермас).
45. Філософія постмодерну (М.-П. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Бодрійяр).
46. Еволюція релігійної філософії у ХХ ст. (неотомізм, персоналізм).
47. Філософські ідеї у культурі Київської Русі (Х-ХІІ ст.): специфіка й особливості.
48. Гуманістичні тенденції філософської думки українського Ренесансу (ХV-ХVІІ ст.).
49. Філософія українського Просвітництва. Києво-Могилянська академія і філософія Г.С. Сковороди.
50. „Філософія серця” П. Юркевича, екзистенційні мотиви його творчості.
51. Українська філософія ХІХ –ХХ ст. у контексті світової філософської думки.
52. Київська екзистенційна філософія ХХ ст. (М. Бердяєв, Л. Шестов, В. Зеньковський).
53. Онтологія, її основні проблеми та категоріальні визначення. Типи онтології та їх характеристика.
54. Виникнення і філософський смисл проблеми буття, її історичне усвідомлення. Категорія “субстанція”.
55. Матерія як об’єктивна реальність. Головні філософські й природничо-наукові уявлення про матерію. Матерія і рух. Головні форми руху матерії, взаємозв’язок між

ними.

56. Простір і час як форми існування матерії. Еволюція уявлень про простір і час. Просторово-часовий континуум. Феномен соціального простору і часу.

57. Походження та сутність свідомості як філософська проблема. Свідомість як форма відображення.

58. Структура та сфери свідомості. Рівні психічного життя людини: свідоме, несвідоме, підсвідоме.

59. Свідомість як форма регулювання і необхідна умова життєдіяльності людини, її суспільна природа, сутність і функції.

60. Самосвідомість, її форми і структура, предметність і рефлексивність.

61. Свідомість і мова. Природна і штучна мова, їх співвідношення. Проблема штучного інтелекту. Специфіка юридичної мови.

62. Феномен несвідомого, його природа і функції. Несвідоме як психічний феномен. Структура несвідомого.

63. Пізнання в контексті людського існування. Зародження гносеологічної проблематики в історії філософської думки.

64. Пізнання та його види. Головне питання гносеології. Суб'єкт та об'єкт пізнання в класичній і некласичній науці.

65. Рівні й форми пізнавальної діяльності. Діалектика чуттєвого і раціонального в пізнанні.

66. Буття як діяльність. Постановка проблеми практики в марксистській філософії, інших філософських доктринах. Структура практики.

67. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина і суспільство як об'єкти соціального пізнання.

68. Проблема істини в філософії. Види істини. Критерії істини. Істина та хибність. Істина в праві.

69. Поняття науки. Специфіка наукового пізнання. Особливості об'єктів, мови, принципів наукового пізнання

70. Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Логіка наукового дослідження та її етапи (факт, проблема, гіпотеза, теорія тощо).

71. Методологія наукового пізнання. Поняття методу і методології. Рівні методології. Методи емпіричного дослідження.

72. Наука як об'єкт філософського дослідження. Наука і мораль. Свобода наукового пізнання і соціальна відповідальність вченого.

73. Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Етапи і структура творчого процесу.

74. Діалектика як вчення про розвиток і спосіб філософствування. Історичні форми діалектики. Класичні та сучасні альтернативи діалектики.

75. Поняття “категорія”, “закон”, “принцип”. Діалектика як система принципів, законів, категорій. Об'єктивна і суб'єктивна діалектика.

76. Принципи діалектики. Принцип загального зв'язку. Поняття “відношення”, “зв'язок”, “взаємодія”. Принцип розвитку.

77. Поняття закону, класифікація законів. Закони діалектики.

78. Парні категорії діалектики (одиничне, особливе й загальне; явище і сутність; форма і зміст; частина й ціле; елемент, структура, система; причина й наслідок; необхідність і випадковість; свобода і необхідність; можливість і дійсність) та їх методологічне значення для юридичної теорії і практики.

79. Проблема людини в історії філософії. Типи філософських антропологій.

80. Філософський аспект проблеми походження людини. Антропосоціогенез, його сутність та основні фактори.

81. Проблема природи та сутності людини. Людина як єдність вітального, соціального і духовного.

82. Свобода як сутнісна властивість людини. Концепції свободи в історії філософії. Вибір, свобода, відповідальність.

83. Поняття духовного життя суспільства. Елементи духовного життя суспільства та їх взаємозв'язок.

84. Поняття “суспільна свідомість”. Суспільна свідомість та суспільне буття. Рівні та форми суспільної

свідомості.

85. Культура як специфічна соціальна реальність. Правова культура та проблема її формування. Функції культури.

86. Східна й західна моделі культури, їх взаємовпливи. Національна культура і сучасна цивілізація.

87. Філософія суспільства. Основні підходи до розуміння суспільства.

88. Суспільство як система, що саморозвивається, та її елементи. Суб'єкти суспільства.

89. Діяльність як специфічний спосіб існування соціального. Діалектика цілей, засобів і результатів у процесі діяльності. Діяльність і праця. Діяльність і комунікація.

90. Суспільні відносини, їх сутність і зміст. Розвиток суспільства як закономірний історичний процес.

91. Суспільство і природа як підсистеми об'єктивної реальності. Ідея "панування над природою" і результати її реалізації.

92. Глобальні проблеми людства й перспективи техногенної цивілізації.

93. Історичні типи взаємовідносин людини і суспільства. Соціальне буття людини як єдність індивідуального і суспільного буття.

94. Форми буття людини: індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як продукт соціального середовища й індивідуального вибору.

95. Світ цінностей, спосіб його буття, рівні та структура. Основи аксіології як науки про цінності.

96. Формування предмету філософії історії та її основні напрями. Структура й функції філософії історії. Сучасні концепції філософії історії.

97. Суб'єкти історії. Закони і рушійні сили історії, проблеми її сенсу. Проблема єдності та багатоманітності всесвітньої історії.

98. Людина як суб'єкт історичного процесу. Об'єктивне і суб'єктивне в соціально-історичному процесі. Стихийне і свідоме в історії.

99. Проблеми сенсу та спрямованості історії. Основні концепції прогресу та регресу. Критерії прогресу. Постановка питання про “кінець історії” у новітній філософії.

100. Гуманізм як міра духовних і ціннісних критеріїв історичного прогресу. Криза гуманізму в умовах постіндустріального суспільства.

ДОДАТКОВІ КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Предмет і метод філософії права. Філософсько-правова рефлексія.
2. Дисциплінарний статус філософії права, її місце в системі філософських та юридичних дисциплін.
3. Головні питання, розділи та функції філософії права.
4. Методологія права та її рівні: спеціально-юридичний, загальнонауковий, філософський. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії.
5. Юридичний позитивізм як спосіб філософського осмислення права: світоглядні витоки, сутність, позитивні та негативні риси. Етапи розвитку.
6. Правовий об'єктивізм: філософські витоки, основні форми, позитивні й негативні риси. Філософсько-правова концепція марксизму.
7. Природно-правове мислення: особливості та гуманістичний смисл, переваги й недоліки. Типи класичних природно-правових концепцій. Правовий суб'єктивізм.
8. Теорія “суспільного договору” Нового часу: Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо та ін.
9. Філософія права І. Канта. Принцип суб'єктивності. Моральне обґрунтування права.
10. Гегелівська філософія права: світоглядно-методологічні основи, головні ідеї та сучасне значення.
11. Особливості сучасних концепцій природного права. Принцип інтерсуб'єктивності як методологічна основа, характерні риси, переваги й недоліки, основні течії.
12. Феноменологічні та екзистенціальні концепції права. Правові ейдоси. Людське існування і право.
13. Герменевтичні концепції права. Інтерпретація правових текстів.
14. Комунікативна філософія права.
15. “Філософія серця” як світоглядно-методологічний фундамент національної філософії права (Г.Сковорода, П.Юркевич).

16. Філософсько-правові ідеї Б.Кістяківського: методологія права, теорія соціальної правової держави, правосвідомість.

17. Основні ідеї російських філософів права та їх вплив на філософсько-правову думку України (В. Соловйов, П. Новгородцев, Л. Петражицький, М. Алексєєв, І. Ільїн та ін.).

18. Право як особлива реальність. Співвідношення суцього і належного в праві.

19. Природне й позитивне право як елементи правової реальності, їх смисл і співвідношення. Проблема сутності та існування права.

20. Багатогранність права. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя. Абстрактне й конкретне в праві.

21. Природа людини й антропологічне обґрунтування права.

22. Філософський смисл та обґрунтування прав людини. Значення прав людини в сучасному світі.

23. Особистість і право. Особистість як суб'єкт права. Смисл правового гуманізму.

24. Ціннісні основи права. Свобода і право. Негативна й позитивна свобода. Свобода й рівність.

25. Справедливість як головна правова цінність. Формальна і змістовна справедливість. Теорія справедливості Дж.Роулза.

26. Поняття правосвідомості. Форми й рівні правосвідомості. Аксіоми правосвідомості. Моральна, правова і патерналістська свідомість.

27. Правовий менталітет: універсальні й культурно-історичні аспекти. Особливості українського правового менталітету.

28. Предмет і проблеми правової епістемології. Особливості правового пізнання. Істина в праві. Відмінність наукового пізнання та герменевтичного розуміння права.

29. Влада і право. Поняття та види легітимації держави і права. Принципи легітимації. Легітимність і легальність.

30. Поняття правового суспільства та умови його формування в Україні. Філософські проблеми правотворчості та

правозастування у перехідних суспільствах. Філософські проблеми окремих галузей права.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПІДГОТОВКИ РЕФЕРАТУ

1. Загальні положення

Написання реферату з філософії є обов'язковим елементом підготовки до задачі кандидатського іспиту. Реферат має бути самостійною, завершеною роботою, що відбиває наукові інтереси аспіранта (здобувача), його знання, навички, уміння й виступає формою залучення автора до специфіки теоретичної наукової праці. Компілятивність реферату не знімає з нього необхідності бути цілісною, завершеною за певною структурою працею, де автору необхідно показати вміння послідовно, логічно викладати зміст поставленої проблеми. Окрім цього, повинно мати місце і творче осмислення, інтерпретація, тлумачення останньої, її хоча б часткове узагальнення, розв'язання як науково значущої проблеми.

У рефераті автор зобов'язаний продемонструвати власну філософську культуру, знання як класичної, так і сучасної літератури з досліджуваного питання, а також уміння захищати основні положення своєї наукової роботи на іспитах.

2. Структура реферату

Структура реферату з філософії традиційна: вступ, основна частина, висновок.

У *вступі* з'ясовуються актуальність проблеми, її значущість, стан розробленості, необхідність проведення дослідження, формулюються конкретні завдання й мета реферату.

В *основній частині* розкривається сама тема дослідження. При цьому автору необхідно не тільки висвітлити основні проблеми обраної теми і можливе їх вирішення, а й

показати різні підходи і запропонувати власну інтерпретацію, свої форми й методи розв'язання поставлених питань.

Розкриття теми реферату може здійснюватися порізному: чи в історичному плані (від минулого до сьогодення), чи в логічному плані (за головними, істотними, вузловими моментами), чи в актуалістичному плані (від нинішнього часу, через його призму, до минулого і про минуле).

У *висновках* підбиваються підсумки роботи, резюмується, наскільки вдалося виконати задумане, вирішити заявлене у вступі. Завершує реферат список використаної літератури.

3. Вимоги до оформлення реферату

Як і будь-яка дослідницька робота, реферат із філософії має бути правильно оформлений (повинен містити суворість і точність цитування, адекватність переказу точки зору того чи іншого автора, його поглядів, ідей, висунених проблем і положень, достовірність посилань). До його оформлення пред'являються наступні вимоги:

а) перша сторінка (без номера) відводиться для титульного аркуша і не входить у загальне число сторінок (зразок подається в додатку);

б) на другій сторінці наводиться план, який включає такі реквізити: угорі посередині сторінки друкується слово “ЗМІСТ”, нижче – “Вступ” (без позначення номера), потім позначені номерами питання, яких має бути не більше трьох. Наступний розділ “Висновки” також не зазначається власним номером. На останньому місці плану (теж без номера) стоїть “Список використаних джерел”. Сам список додається в кінці реферату з нової сторінки;

в) після сторінки з планом наводиться текст реферату з послідовним повторенням назв розділів. Наприкінці кожного питання повинні бути зроблені відповідні висновки. Завершують цю наукову роботу загальні власні висновки автора, яких він дійшов у процесі роботи над темою;

г) список літератури, яка вивчається і цитується,

складається або відповідно до порядку її використання, або в алфавітному порядку. Наприклад:

Якщо використана монографія, підручник, то послідовність запису джерела наступна:

1. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за заг. ред. акад. В. Я. Тація, акад. А. П. Гетьмана, проф. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.;

2. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. [О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.]; за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2009. – 208 с.

Якщо використана стаття періодичного видання, то послідовність запису джерела наступна:

3. Данильян, О.Г. Електронний уряд як форма адаптації органів державної влади до умов інформаційного суспільства / О.Г. Данильян // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / Редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 7. – С. 3–12.

Тези наукової конференції наводиться таким чином:

4. Дзьобань, О. П. Філософсько-правові аспекти взаємодії права і свободи / О.П. Дзьобань // Філософські, методологічні й психологічні проблеми права: Тези доповідей III Всеукр. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 23 квітня 2010 р.) / Ред. кол. : В. В. Коваленко, М. В. Костицький, О. М. Джужа та ін. – К. : НУВС, 2010. – С. 46–47.

Більш докладні приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводиться в рефераті, можна знайти у виданні: Довідник здобувача наукового ступеня. – К.: Редакція «Бюлетеня ВАК України», 2011.

д) на останній сторінці списку літератури автор ставить дату і свій підпис;

е) посилання на авторів літератури, що цитується, указуються в тексті у квадратних дужках, наприклад [1, с. 3], де

перша цифра означає порядковий номер джерела зі списку, друга – сторінку, або внизу кожної сторінки реферату з позначенням усіх вихідних даних джерела;

ж) реферат друкується на одній сторінці стандартного аркушу паперу через 1,5 інтервали, з полями не менше 3-х см зліва, 1,5 см праворуч, 2 см зверху і знизу. У рядку має бути не більше 65 символів (з урахуванням літер, пропусків, розділових знаків); шрифт – Times New Roman, 14. Число рядків на сторінці не повинно перевищувати 30. Обсяг реферату – до 25 сторінок;

з) реферат має бути ретельно вчитаний і прошитий. У разі негативної оцінки реферату переробляти його в поточному році не допускається.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра філософії

Тема реферату «Предмет філософії права»

Виконав: аспірант кафедри цивільного права
Герасименко Петро Васильович

Науковий керівник: д-р. юрид. наук, проф.
Рибалко Валерій Григорович

Харків – 2016

ЗМІСТ

Загальні положення.....	3
Тематика занять.....	5
Програма кандидатського іспиту.....	6
Розділ I. Історія філософії як основа філософсько-методологічної культури.....	6
1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві.....	6
2. Філософія Стародавності. Зародження основних парадигм філософствування.....	7
3. Філософія Середньовіччя, її особливості.....	8
4. Філософські ідеї у культурі Київської Русі.....	8
5. Західноєвропейська філософія епохи Відродження та Реформації	9
6. Філософсько-гуманістична думка українського Ренесансу (XV – XVII ст.).....	9
7. Західноєвропейська філософія Нового часу та епохи Просвітництва	10
8. Києво-Могилянська академія і філософія українського Просвітництва.....	10
9. Німецька класична філософія, її вплив на вітчизняну філософську думку.....	11
10. Класичні та некласичні філософські вчення у XIX – поч. XX ст.	11
11. Українська філософія XIX – XX ст. в контексті світової філософської думки.....	12
12. Гуманістичні тенденції розвитку сучасної філософії. Діалог філософських доктрин.....	13
Розділ II. Основні проблеми сучасної філософії і методології наукового пізнання.....	14
13. Філософський зміст проблеми буття.....	14
14. Свідомість: онтологічний статус.....	15
15. Пізнання, проблема істини.....	19
16. Логіка та методологія наукового пізнання.....	20
17. Методологічна функція філософії у науковому пізнанні.....	21

18. Основи методології наукових досліджень в правознавстві.....	21
19. Інформаційне забезпечення підготовки та написання дисертаційної роботи.....	22
20-22. Концепції розвитку світу, людини, пізнання. Типи діалектики, її зміст і функції	23
Розділ III. Соціальна філософія.....	24
23. Філософське розуміння суспільства	24
24. Людина як предмет філософського аналізу	26
25. Особистість і суспільство.....	27
26. Духовне життя суспільства і культура.....	27
27. Сенси і спрямованість історії.....	28
Додаткова програма кандидатського іспиту з філософії права.....	34
Тематичний план.....	35
Розділ I. Зміст і призначення філософії права, її історичній розвитку.....	35
Тема 1. Предмет і завдання філософії права.....	35
Тема 2. Методологія права.....	36
Тема 3. Історичні типи філософії права.....	37
Тема 4. Вітчизняна філософсько-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витoki, ідеї.....	37
Розділ II. Основні проблеми філософії права.....	38
Тема 5. Правова онтологія: природа і структура права.....	39
Тема 6. Правова антропологія: гуманістична природа права.....	39
Тема 7. Правова аксіологія: ціннісні основи права.....	39
Тема 8. Предмет і проблеми правової епістемології.....	40
Тема 9. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві.....	41
Контрольні питання для підготовки до кандидатського іспиту з філософії.....	47
Додаткові контрольні питання з філософії права.....	54
Методичні вказівки до підготовки реферату.....	56

1. Загальні положення.....	56
2. Структура реферату.....	56
3. Вимоги до оформлення реферату.....	57
Додаток.....	60

Навчальне видання

Електронне видання

ПРОГРАМА

**КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ
З ФІЛОСОФІЇ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
З ПІДГОТОВКИ РЕФЕРАТУ ДЛЯ АСПІРАНТІВ
З ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
(12.00.01 – 12.00.12)**

У к л а д а ч і: ГЕТЬМАН Анатолій Павлович,
ДАНИЛЬЯН Олег Геннадійович,
ДЗЬОБАНЬ Олександр Петрович,
МАКСИМОВ Сергій Іванович.

Відповідальний за випуск *О.Г. Данильян*

Підп. до друку 06.04.2016. Вид. № 155